



«Инженер-
ниң оруу»



Американ
аалчылар—
Бай-Тайгада



№ 48 (18475)

100 чылдың
агуст 31-де үнүп эгелзэн

http://shyn.ru

shyn@tuva@mail.ru

shyn@tuva@yandex.ru

Саар өртзэ хостуг



ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

2014
чылдың

апрель

22

вторник



Эртем-билигний тергийннери

«Чылдың башкызы-2014»



«Чылдың башкызы» мөөрейниң киржикчилери.

Апрель 21-де Кызылдың
Н.Макаренко аттыг № 15
кейиниң баазыныг «Тыва
еспубликаның чылдың баш-
кызы — 2014», «Тыва Рес-
публиканың чылдың кижик-
дикчи башкызы — 2014»
болгаш «Бүгү-россияның
а дыл, орус дыл башкы-
рының мастер-класстары»
бүгү-россияның регионал-
га чадазының мөөрейи ба-
рылыг байдалга ажыттын-
ган. Өөредилге адырының
ылдың-на болур башкылар
тергежилериниң тергийннерин
илир мөөрей чаагай чаң-
ал апарган.

(Уланчызы 2-ги арында).

Кремльге

Көдээни сайзырадыры-биле

Дүүн Тываның Баштыңы
Ш.Кара-оол «РФ-тиң көдээ
девискээрлериниң доктаамал
хөгжүлдээниң дугайында»
деп айтырыг талазы-биле
РФ-тиң күрүне чөвүлели
биле мурнады хөгжүдөр на-
ционал төлевилелдер бот-
тандырылганың болгаш
демографтыг политика тала-
зы-биле РФ-тиң Президенти-
зиниң чанында чөвүлелдин
каттышкан хуралыгга ки-
ришкен. Аңаа көдээ черлер-
же инвестицияларны хаара
тудар болгаш оларның бүдү-
рүлгө, туристиг, катап тур-
гузар күчү-күжүн бедидер
дугайында сайгарып чугаа-
лашкан.

Кремльдин Улуг өргээзин-
ге болган хуралды Россия-
ның Президенти В.Путин
башкарып эрттирген.

gov.tuva.ru-дан.

Чүгле чедишкиннерни эвес, бергелерни база айтыр

Тываның Чазааның отчетун Оо-Шынаа суурнун
чурттаачылары эки деп санаан.

Чазактың 2013 чылда кылган ажил-чорудулганының
айында отчет-биле чоннун таныжылгазы уламчылап
ар. Апрель 17-де Чазак Даргазының оралакчызы Ар-
Монгалга удурткан ажилчин бөлүк Тес-Хем кожуун-
нун эң-не ырак булуңу
Оо-Шынаа суурга чо-
раан. Чон көдээ шко-
ланың залыгга чыг-
лып келген. Хуралды
Тываның Баштыңы
Шолбан Кара-оолдун
чоннун амыр-мендизин
айтырбышаан, ужу-
р-чөптүг тайылбырны
берген видеоролиги-

не эгелзэн. Тыва дылга тайылбырлаан отчеттун кол-кол
дериң видеога көргүспүшаан, чонга таныштырган. Ар-
Монгал чурттаачыларны дүвүредип турар чугула ай-
ыгларга доктаал, республикада энергия чедишпезиниң
гаш транспорт аргыжылгазының нарын айтырыгларын
тирлээри-биле тургускан төлевилелдерниң кол ужу-
зын тайылбырлап берген. Ооң-биле чергелештир тус
бот-башкарылга органнарының мурнунда салдыгган
лын, Тываның болгаш Россияның демнежилгезиниң
чыл оюнунун байырлалыгга хамаарыштыр белеткелге
иципатеттерниң деткимчези херек дээрзин демдег-
н. Суурнун амыдыралыгга шийтпирлээри негеттинип
ар эргежок чугула айтырыгларынга хамаарыштыр
ан каш айтырыгларны сайгарып чугаалашканнар.

(Уланчызы 2-ги арында).

Республика чергелиг аът спортунун ажыдышкыны

2014 чылдың май 3-те Чаа-Хөл кожууннун Бора-Булакка респуб-
лика чергелиг XXI чаңыл болган аът спортунун ажыдышкын ча-
рыжы 6 хевирге болур.

Кол эрткирикчилери — Тес-Хем болгаш Эрзин кожууннар. Аъттар-
ның бүрүткели май 1-де 15.00 шактан 20.00 шакка чедир. Май 2-де
8.00-20.00 шакта аныак аъттарның назы-харын тодарадыры, дилиниң
калбаан көөр.

Аът ээлеринге болгаш мунукчуларга негелделер:

1. Аът мунукчулары назы-хары 18 хардан өрү (паспорттук);
2. Чарыш киржикчилери камгалал бөрттерлиг болур (спорт магазин-
нерде садып турар, хоккей бөрттери-даа болуп болур);
3. Камгалал херечилели (страховка) чардынган турар ужуруг (ко-
жуун төптеринде салбырлар бар).

Дадывыры 1000 рубль.

Оргкомитет.



Тыва
Республиканың
Дээди Хуралының (пар-
ламентизиниң) доктаалы
Ажыл хүнү эвес байыр-
лал хүнүн шилчидериниң
дугайында

Тыва Республиканың Дээ-
ди Хуралының (парламенти-
зиниң) доктаадыры болза:

1999 чылдың февраль
12-де Тыва Республиканың
«Тыва Республикада байыр-
лал хүннериниң дугайында»
№143 Хоойлузунун 1 чүү-
лүнүн 7 кезээнге дүүштүр
Тыва Республиканың Дээди
Хуралының (парламенти-
зиниң) доктаадыры болза:

1. Ажыл хүнү эвес ба-
йырлал хүнүн 2014 чылдың
май 6-да вторниктен май 8-че
четвергче шилчидер.
2. Бо доктаалды респуб-
ликаның массалыг информа-
ция чепсектеринге парлаар.
3. Бо доктаал аңаа ат сал-
ган хүнден күштүг болуп ки-
рер.

Тыва Республиканың
Дээди Хуралының (пар-
ламентизиниң) Даргазы
К.ДАВАА.

Кызыл хоорай
2014 чылдың апрель 16
№2476 ДХ-1

Долаана САЛЧАК

Шеңне КУУЖААН.

САЙЗЫРА-ЛА, НАЙЫСЫЛАЛ!

Апрель 15-те Кызылдың 15 дугаар школазынга 10 «а» класынга «Муниципалитет ажылдакчызы деп кымыл?» деп айтырыг-хариы хевиринге ажык кичээлди төөгү болгаш ниитилел билииниң башкызы Наталья Викторовна Зайцева эрттирген.

Эге сөстү Наталья Зайцева ап, кичээлди эгеледи:

— РФ-тиң Президентизиниң Чарлыы-биле апрель 21 — Тус чер бот-башкарылгазының хүнү кылдыр тургустунган.

Кызыл хоорайны 1918 чылда Белоцарск хоорайны күүсекчи комитеттин чөвүлели, ТАР үезинде хоорайның бот-башкарылгазы, совет үеде Кызыл хоорай соведи болгаш оң күүсекчи комитеди, 1998 чылдан эгелеп Кызыл хоорайның мэриязы башкарып эгелээн. Хоорайның коммунал ажыл-агыйын организаастаары, чаагайжыдылганы, социал болгаш инженер инфраструктураларын сайзырадыры, чурттакчы чонга таарымчалыг байдалды тургузары — бо бүгү айтырыгларны мэрия харыылап турар. ТАР үезинде тус чер бот-башкарылгазының бир дугаар даргазы Серен Арапаевич Күжүгет турган. Оон сөөлүндө хөй чыл ажылдаан удуртукчулар — Сергей Хочекович Красный, Шулуу Даваевич Куулар.

Амгы үеде хоорайның мэри Владислав Ховалыг, Төлээлекчилер хуралының баштыңы Дина Оюн деп өөреникчилер частырыг чокка харыылады.

1964 чылдан эгелеп «Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы» атты болгаш 2009 чылда «Кызыл хоорайның хөгжүлдезинге ачы-хавыязы дээш» медальды тыпсырын доктаал-биле хүлээп алган.

Хоорайның эрге-чагырганың кайы-даа үезинде чедишкннер болгаш нарын

айтырыглар турган. Сөөлгү 5 чыл дургузунда социал тудуглар туттунуп, капитал септелге, чаартылга ажылдары каракка көскүзү-биле чоруп турарын демдегледди.

Найысылалыыста кандыг чаа тудуглар, чаартылгалар барыл деп айтырыгга өөреникчилер: «Сүбедей» спорт өргээзи, Национал музей, Тыва культура төвү, Национал парк аксында маадырларның адын сиилбээн Тиилелге шөлү, «ТАР-ның бир дугаар орус башкыларынга» тураскаал база Улуг-Хем эриин чаартып, Азия төвүнүң тураскаалының чоок-кавызын, оң бодун эде кылып турарын, «Спортту — бажыңнар чанынга» губернатор төлөвилелге даянып алгаш каат бажыңнар девискээрлеринде спортчу болгаш уруглар шөлдерин тургусканын харыыларынга демдеглээн.

Чылдан чылче төрөөн Тывавыстың найысылалы хөгжүп, чону өзүп көвүдөп турар. Оң-биле чергелештир чоннуң со-



Сураглыг скульптор Д.Намдаковтун эрик кыдыына тургузар тураскаалы.

циал байдалын экижидерин хүнде 200 ажыг кудумчулуг. шиитпирлээр айтырыглар база Тус чер чагырганың эң

көвүдээн. Найысылалга 1915 чылда 468 кижичурттап турган болза, амгы үеде ол 112 муң чурттакчылыг. 30 чылдар эгезинде Ленин, Кызыл партизан, Кочетов, Щетинкин-Кравченко дээр 4 кудумчу турган болза, бо

Каа-Хем суурда спорт өргээзи.

чидиг, шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларынга өөреникчилер чылыг болгаш чырык хандырылганын, боктуг кудумчуларны, ногаанчыдылганы, оңгул-чиңгил, айыылдыг, асфальт-биле шыптынмаан оруктары хамаарыштырган.

Наталья Зайцева: «Бир эвес чижек кылдыр, биске чаа школа тудуп берген болза, ону канчаар көөр-дүр силер?» — деп айтырды. Өөреникчилер школазын улуг, делгем спорт залдыг, бут бөмбүү ойнаар шөлдүг, күш-культура кабиндинге душтаныр өрээлдерлиг, бассейнниг болгаш дашты маңган ак, аажок улуг соңгаларлыг болур ужурлуг деп харыылады. Спортка сонургалы болгаш амыдыралдың кадык омур-хевирин шилип алганы оларның харыылаарындан көскү-дүр.

Россия биле Тываның демнежилгезиниң болгаш Кызыл хоорайның тургустунганындан бээр 100 чылынга тураскааткан Кызыл хоорайның тудуглар төлөвилелдериниң видеоролигин өөреникчилер сонургап көргөн. Ында Улусчу чогаадылга бажыңы, Азия

төвүнүң тураскаалы, Аныякта өргээзи, Каа-Хем суурда спорт ордузу, В.И. Ленин аттыг шөлү (Арат шөлү), «Кызыл» аалчылар бажыңының сесерлиг Национал парк, Щетинкин-Кравченко, Кызыл партизан Дружба, Чүлүм кудумчуларның чаарттына бээр кандыг болурун шупту талаларында (дүнеки, хүндүскү көргүскен. Өөреникчилер ону улуг сонургал-биле көрүп үзел-бодалдарын солук «Кызыл хоорай кайгамчык» — деп чоргаарланып ордун Оон аңгыда делегейде бидингир бурят скульптор Даш Намдаковтун Азия төвүн каа таар скульптуралары өөреникчилерниң кичээнгеин хада туткан.

Кызыл хоорай бурунгаар хөгжүп-сайзырап, айыыл чок болурун күзеп, ону чедип алыры чүгле тус чер бот-башкарылгазындан эвес, оларның боттарындан база кол хамааржыр деп түңнелди ажык кичээлге башкы база өөреникчилери үндүрдү.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

Тыва Республиканың чурттакчылыг черлериниң девискээрлеринге санитарлыг аштап-арыглаашкын, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле республика айып эрттирериниң дугайында

2014 чылдың апрель 11 №132-р Кызыл хоорай

Тыва Республиканың девискээрлериниң санитарлыг байдалын экижидер, чаагайжыдылганың болгаш ногаанчыдылганың деңгелин бедидер сорулга-биле, а ол ышкаш Россияның болгаш Тываның демнежилгезиниң болгаш Кызыл хоорайның үндезилеп тургустунганының 100 чылын байырлаарынга белеткел-биле холбаштыр:

1. 2014 чылдың апрель 14-тен май 19-ка чедир Тыва Республиканың чурттакчылыг черлериниң девискээрлеринге санитарлыг аштап-арыглаашкын, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле республика айын чарлаар.

2. Дараазында чүүлдерни бадылаар:

Тыва Республиканың чурттакчылыг черлериниң девискээрлеринге санитарлыг аштап-арыглаашкын, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле республика айын эрттирип турарынга контролду ботандыраарының талазы-биле ажылчын бөлүктүн составын;

Тыва Республиканың чурттакчылыг черлериниң девискээрлеринге санитарлыг аштап-арыглаашкын, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле республика айын эрттирериниң талазы-биле хемчеглериниң планын.

3. Муниципалдыг тургузугларның баштыңнарынга, сумулар даргаларынга сүмелээри болза:

хамааржыр девискээрлериниң санитарлыг аштап-арыглаашкынының, чаагайжыдылганың болгаш ногаанчыдылганың талазы-биле республика айынга күш-ажылчы коллективтериниң болгаш чурттакчы чонунуң идепкейлиг киржилгезин организаастаар;

бо айтышкынның күүселдезиниң дугайында отчетту неделя саында,

понедельникте Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый агентилелинче кириер.

4. Бо айтышкынның күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый агентилелинге дагзыр.

5. Бо айтышкынны «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А. СВИНЦОВ

«Тыва Республиканың көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Х.А. Амерхановка тыпсырының дугайында

Тыва Республиканың Баштыңының Чарлыы

Тыва Республиканың уксаалыг мал ажыл-агыйын хөгжүдеринге үлүг-хуузу болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазы дээш «Тыва Республика» көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Россия Федерациязының мал ажыл-агыйы болгаш уксаажыдылга

херээниң департаментизиниң директорунуң оралакчызы Харон Адиевич Амерхановка тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай

2014 чылдың апрель 16

№89 чурттакчы

Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга

«ИНЖЕНЕРНИН ОРУУ»

«Инженерниң оруу». Республиканың төөгүлүг, хүндүткелдиг күрүне ажылдакчыларының бирээзи **Чимит-Доржу Байырович Ондарның** эрткен чылын чырыкче үндүргени бо номун улустан дыңнаан дээрден башка, номчуп четтикпээним шын. Тываның бир дугаар инженери, тудугжу, «Туваасбест» комбинатының директору (1967-1977ч), Тыва АССР-ниң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунун даргазы, РСФСР-ниң Дээди Чөвүлелиниң депутаты дээш, өске-даа бедик күрүне албан-дужаалдарына ажылдап чораан хүндүлүг хоочуннуң болгаш тыва чонун төлептиг оглунуң дугайында чугаалаар болза, каш томнуг ном үнүп келир боор. Бодум хуумда, бо алдарлыг күрүне ажылдакчызын аажок хүндүлээр, чоргаарланыр мен. Чимит-Доржу Байырович кижиле чугаалажырда безин дыка биче сеткилдиг, салган айтырыгларга тодазы-биле харыылаар (кажан-даа ойталавас), өскелерниң кичээнгейин бодунче чайгаар хаара тыртыптар бир-ле сорунзалыг.

Тываның күрүне университе-
тинге Чимит-Доржу Ондарның
«Инженерниң оруу» деп номун
хамаарыштыр «төгериң стол»
деп дыңнааш, улуг со-
ругал-биле чеде бердим. Ында
У-нуң ректору Ольга Хомушку
эш республиканың билдин-
р ажылдакчылары, сураглыг
очуннары залды долдур чыг-
ып келген болду. Оларны ам
орту таныштыра бээр мен.
Чимит-Доржу Байырович аалчы-
ы-биле амыр-менди солчуп,
уржулга кылып, чай чок-ла-
р. Хүндүлүг дыштанылгаче
е-даа, Тывазының чаагай
уу, келир үези, төрөөн чону
ш байгы күжүн салып, ам-даа
ылдап чоруур кижиде бичии-
хостуг үе кайда боор.

Ольга Хомушку удаайн до-
н «төгериң столдун» ажылын
тей берди. Галстук азынган
илерниң шыңгыы хуралы
с, а чаңгыс стол артынга бир
дың ажы-төлү дег чылы-би-
гугаа эгеледи. Чимит-Доржу
ар чыылганнарга өөрүп чет-
енин илереткеш, бо номну
як-өскенге, черле чонга
едиглиг болур дээн бодал-
е бижээнин чугаалады.

«Инженер кижиниң оруу»
у номну ынчаар адаар) деп
да Тываны кайыын, чүден
еп тургускан бис, ооң эрт-
оруун база келир үеде ооң
м-чолу кандыгы? Ол үеде
жыл-агыиының талазы-биле
ыг бергедээшкиннер турга-
оон үнүп болур аргалары
аш бо бүгүнү көргөн, аңаа
шкен, дорт хамаарылгалыг
енер — бөдүүн ажылчын
иниң (бодунуң) амыдыралы-
ажыл-агыиының дугайын
ижээн—деп, Чимит-Доржу
р демдегледі.

Р-ниң Дээди Хуралының
азының оралакчызы Ольга
чикова номну номчааш,
к сонуургаанын, хоочун-
бодунуң сагыш-сеткилиниң
ында ажы-биле шынчы
энин магадаан. ТКУ-
хүндүлүг профессору,
ыниң Хереглекчилер коо-
иязының университединиң
да салбырының директору

Дозур-оол Тинмей мынчаар чу-
гаалады:

— «Бо ном өөредиглиг, шын
болгаш кижиниң сагыш-сет-
килин көдүрүп турар, ол хи-
ре күштүг. Ында амыдырал-
дан хөй чижектерни, болууш-
куннарны киригени ынчангы
биле амгы үени номчукчуга
деңнеп көөрүңге кончуг таа-
рымчалыг. Номда үелерни
деңнээн сайгарылга база бар-
дыр. Инженерниң «талантылыг»
ному төөгүже кирер. Бо дээр-
ге авторнуң чурттап эрткен амыды-
ралының түңнелдери, Тываның
төөгүзү-дүр. Авторга моон-даа
сонгаар чаа-чаа чогадыкчы че-
дишкиннерни күзедим».

ТКУ-нуң экономика факуль-
тединиң деканы Вячеслав Севек

«Бо ном өөредиглиг, шын болгаш ки-
жиниң сагыш-сеткилин көдүрүп турар,
ол хире күштүг. Ында амыдыралдан
хөй чижектерни, болуушкуннарны кири-
гени ынчангы биле амгы үени номчук-
чуга деңнеп көөрүңге кончуг таа-
рымчалыг».

инженерниң ному удуртукчулар-
га, башкыларга, ада-иелерге,
төөгүчүлөргө дээш, өскелерге-
даа кончуг ажыктыг. Ол кижиле
бүрүзүнүң столунуң кырынга
албан чыдар ужурлуг дээрзин
демдеглээн.

«Төгериң столдун» киржик-
чилери автор-биле кады ажыл-
дап чораанын, каяа бир дугаар
ужуражып, таныжып алганын
чугаалажып, солун таварылга-
ларны-даа сактып олурдулар.
Ханада аскан экранда Чимит-
Доржу Байыровичиниң аныяк
чылдарындан эгелээш, амгы
үеге чедир чуртталгазындан хөй-
ле төөгүлүг чуруктарны көргүс-
кен. Столда олурганнарның
чамдызы: «Ойт, мен-дир мен»
дидип, боттарын танып олур-
дулар. Чугаа аразында Чимит-
Доржу Ондар мынча диди:

—Бо чурттап келген на-
зынымда эскерип көөрүмге, ки-
жилер эки азы багай деп ылгал-
бас, а аажы-чангының талазы-
биле аңгы-аңгы болгулаар-дыр.

Кижиле бүрүзү-биле чоок билчип
алырда арга херек. Оларның са-
гыш-сеткилиниң дүлгүүрүн кайы
хире тып алыр сен, ол хире эш-
өөрлүг азы дайзыннарлыг бо-
лур сен. Ол дугайында база бо
номда бижээн мен.

Тываның Улустуң чогаалчы-
зы Александр Даржай Чимит-
Доржу Байырович ада-иезиниң
кижизиг мөзү-шынарын аажок
дөзээн дээрзин чугаалады. Ооң
аажы-чаңы номда кончуг шын
бижиттинген. «Тываның төөгүзү
дээр-ге Чимит-Доржу Ондар-
дыр, бо дугайында номдан би-
лип ал болур. Бо төөгүлүг номну
кижиле бүрүзү, ылаңгыя студен-
тилер номчуур болза эки»—деп,
ол чагыды. ТР-ниң Хөй-ниити
палатазының даргазы Хонук-
оол Монгуш авторнуң амыды-
ралда дидим, орлан чоруун
демдеглээн. Күрүне ажылдак-
чызының чонга мындыг улуг бе-
лээ дээш Хонук-оол Доржуевич
өөрүп четтиргенин илереткен.
Федералдыг инспектор Татьяна
Монгуш, Кызыл хоорайның
баштыңы Дина Оюн, ТР-ниң
Даштыкы харылзаалар агентиле-
линиң даргазы Чылгычы Ондар,
Чеди-Хөл кожууннуң чагырга
даргазы Карим Сагаан-оол, ТР-
ниң Дээди Хуралының депутаты
Борис Балчий-оол, юридиктиг
эртемнерниң доктору Алдын-
оол Ондар дээш, өскелер-даа
инженерниң номунга улуг үне-

лелди берген. Оларның чугаалап
турары-биле алырга, ылаңгыя
тыва кавай дугайында номда
дендии чараш бижээн. Чылгычы
Чимит-Доржуевич Ондар мынча-
га дээр чамдык улус ону Чимит-
Доржу Байыровичиниң оглу
кылдыр бодаар деп чугаалады.
Ооң-биле холбаштыр амыды-
ралда солун таварылгалар ба-
за болгулаан дээрзин билип
алдымыс. Карим Сагаан-оол:
«Инженерниң ному кижиге чаа
тынышты берген ышкыш-тыр»—
деп демдегледі. Борис Балчий-
оол Чимит-Доржу Ондар бир-ле
дугаарында бодунуң үре-түннел-
диг ажылы-биле чоннуң хүндүт-
келин чаалап алган, езулуг чон-
нуң оглу-дур дээрзин чугаалады.

«Инженерниң оруу» деп
номну сураглыг альпинист, чо-
гаалчы Маадыр-оол Ховалыг
редакторлаан. Ооң ажылының
түннели тергип эки дээрзин
олурганнар үнелээн.

Чимит-Доржу Ондарның чу-
гаалап турары-биле алырга, бо
номну Россия биле Тываның



демнежилгезиниң 100 чыл оюн-
га тураскаадып бижээн. Кажан
Россия протекторатты чарлап-
тарга, бистиң бичии чуртувуска
чаа арын ажыттыңан. Тыва күрү-
не дүргени-биле хөгжүп, чаңгыс
чүс чылдың дургузунда ооң чо-
ну 4 катап көвүдээн. Ол ышкыш
Тываның социал-экономиктиг,
үлөтпүр хөгжүлдезиниң, совет
үеде тудугларының дугайында
номда көргүскен. Бо бүгү амгы
болгаш келир үениң инженерле-
ринге канчаар-даа аажок ажык-
тыг. Оон аңгыда хоочун «Тыва
кижиле деп кымыл, тыва чоннуң
алантызының онзагайы чүдөл?»
дээн ышкыш философчу айты-
рыгларга харыылаарын кызыт-
кан. Аныяк салгалга оларның
ниитилелде туружун шын тода-
радырынга, бурунгаар өзүл-
дезинге ол салдарлыг. «Кижиле
бүгү назынында өөренип келир
болгай, бодунуң угаан-медере-
лин доктаамал байлакшыдар,
сайзырадыр, чуртунга ажык-
тыг болур»—деп, Чимит-Доржу
Байырович чугаалаар.

Тываның канчаар бут кырын-
да туруп келгенин, чүнү чурт-
тап эрткенин, алдарлыг күрүне
ажылдакчызының амыдыралын
бо номнуң ачызында билип ал-
дымыс, ам ооң ийиги кезээн
чырыкче үндүреринге белеткеп
турар.

Бо чылдың февраль 11-де
Москваның Национал чоннар
оран-савазына база бо ном-
нуң таныштырылгасы эртке-
нин сагындыраал. Аңаа Тывага
Чимит-Доржу Ондар-биле кады
ажылдап чораан аңгы-аңгы мер-
гежилдүү хоочуннары Сергей
Зотов, Юрий Жустарев, Василий
Лукашов, Владимир Серяков,
эмчи Раиса Астафьева, Комбу
Бижек дээш, өскелер-даа келген.

ТКУ-га хемчегге Чимит-
Доржу Байыровичиниң ат салган
чаагай күзээшкиннерлиг номун
ооң бодунуң холундан алганнар-
ны иштимде магадап көрүп тур
мен. Биске кезек кижиге ном
четпейн барды. Республиканың
төөгүзүнче кирген «алдын»
номну хоочуннуң бодундан алы-
ры дег өөрүшкү кайда боор.
«Инженерниң оруу»...номнуң
адының дыңналыры безин он-
загай-дыр.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Сүт-Хөл кожуунда

ЭКИ ДЕП ҮНЭЛЭЭН

Кандыг-даа албан черле-
риниң удуртукчулары эрткен
чылдың дургузунда кылып
чоруткан ажылының түңнел-
дерин чонга таныштырары
албан-езуунуң херээ дээрзи
бүгүдөгө билдингир.

Сүт-Хөл кожуун чагырга-
зының даргазы Маны Кол-
хозпайович Кызыл эрткен чыл-
да кылып чоруткан ажылының
түннелдери-биле чонун таныш-
тырган. Таныштырылга хуралга
чон идепкейли-биле киржип,
боттарының санал-оналдарын
кириштирип, кылдыган ажыл-
дарга үнелелдерни берип, че-
дир кылдынмаан ажылдарны
тодарадып, ажыт-чажыт чок-
ка шуптузун чугаалашканнар.
Ук хуралга кожуун чагырга-
зының экономика, саң-хөө та-
лазы-биле оралакчызы Шораан
Амажаевна Шини-Байыр, со-
циал политика талазы-биле
оралакчы Светлана Анзатовна
Соскут олар делгереңгей илет-
келдерни кылган.

Тыва чоннуң келир үези
дээш амы-тынын харам чокка
өргүп, эрес-дидим демисежиң
чораан алдан-маадырларның
тура халыышкынындан бээр
130 чыл болган байырынга эки
белеткенип, Хемчик хемни ке-
жир чаа көвүрүгнү кылдыган-
нын, Алдан-Маадыр, Суг-Аксы
суурларда 10 өскүс уругларны
чурттаар оран-бажыңнар-биле
хандырганы өөрүнчүг.

«Чаңгыс суур — чаңгыс бүдү-
рүлгө» губернатор төлөвилелиниң
ачызында Суг-Аксының көдээ
ажыл-агыг бүдүрүлгезиниң
бүдүргөн барааннарын херег-
лекчилерге садып тарадыр
«Алаак» садыын ажытканы
онзагай. Кызыл-Тайга суурнуң
хуу сайгарлыкчызы Маадыр
Ондар ыяш дилдирер черни
ажыдып, чымчак материалды
хереглекчиге садып, орулганы
чедирип эгелээн. Чуртталга ба-
жыңнарының чоогунда ойнаар
шөлчүгештерни таарыштыр де-
рип кылганын, Алдан-Маадыр
суурже аргыжылга оруун чаа-
гайжыдып дескилээни, Хемчик
көвүрүүнде «Самбажыктың»
мөңгө тураскаалын тургусканын
болгаш кожуунуң бүгү-ле ал-
бан черлериниң чедип алдыган
ажылдар-биле илеткелчилер та-
ныштырган.

Суг-Аксынга эрткен хуралга
чедер-четпестерниң байдалын
сайгарып, билдинмес айтырыг-
ларны шыңгырадып, аңаа то-
даргай харыыны бээрин чон
негеп турганнар. Чоннуң социал
хандырылгазынга хамаарыш-
кан, электри чарыгдалдарын,
орук айтырыгларын, корум-чу-
румнуң байдалын экижидерин
дээш, оон-даа хөй айтырыг-
ларга доктаап, ол талазы-биле
чугаа чидиг демиселге эрткен.

Түннел чугаалаарга, кожуун
чагыргазының эрткен чылын кы-
лып чоруткан ажылдарын чон
эки деп үнелээн. Кожуун чагыр-
га даргазы М.К. Кызыл Тыва би-
ле Россияның демнежилгезиниң
100 чыл оюнга уткуштур кылып
чорудар ажылдар ам-даа хөй,
салган сорулгалар улуг дээрзин
айыткан.

Бораш ОНДАР.

Сүт-Хөл кожуун.

АМЕРИКАН ААЛЧЫЛАР — БАЙ-ТАЙГАДА

Частың эге айы, март, езулуг чырыткылыг оттушкуннун, ырак-узак оруктарның, дүвүрелдин айы. Бөмбүрзектин бир талазы — Америкадан аалчылар бистиң Бай-Тайга кожуунга кээп, эртем, культура, уран чүүл талазы-биле ужуражышкынны кылып, дуржулга солчулгазын кылган.

Ужуражылга Тээлинин төп кожуун библиотеказының номчулга залына болуп эрткен. Американ аалчыларны эртем ажылдакчызы, культурологияның доктору Валентина Сузукей үдеп чораан. А очулдурукчузу ТКУ-нун англи дыл кафедрасының эргелекчизи Шончалай Таргын. Хүндүлүг аалчыларывыс: американ кинорежиссер Стив Элкинс, англи дыл башкызы Тед Трейке база япон-испан аймак-сөөк уктуг, эге класс башкызы Меллисса Сакал болгаш поляк фотограф Ян Чешикевиц.

Даштыкыдан келген аалчыларны төп кожуун библиотеказының ажылдакчылары болгаш

суурнуң төлээлери тыва чоннуң хүндүткелин көргүскен ак кадактары, тыва сүттүг шайы, чөмнүн дээжизи-биле уткуп хулээп алган.

Американ аалчылар библиотеканы аажок сонугурап, чурукка тырттырып, «В.Ю.Сузукей — Тываның шылгараңгай эртем ажылдакчызы, культурологияның доктору» деп ном делгелгезин сонугураан. Валентина Сузукейниң дугайында солуннарда, журналдарда бижээн материалдарын, авторнуң тыва хөөмейиниң, тыва национал хөгжүм херекселдериниң дугайында бижээни номнарының делгелгезин кылган бис.

Даштыкы аалчылар-биле ужуражылгага келген чоннуң аразында чугаа кончуг солун болган. «Тывага келген сорулгавыс В.Ю. Сузукейниң дугайында, ооң эртем, культура талазы-биле ажылдарын база Тываны кино-чурукка тырттырып алыр дээш келген бис» — деп, американ кинорежиссер Стив Элкинс чугаалаан. Ол ышкаш аалчылар шуптузу Тываны көрүксеп чораан күзелдери



бүткенинге, тыва чоннуң биче сеткилдиг, хүндүлээчел, салым-чаянныын магадаан.

Кожууннуң хоочуннарының «Мөңгө Сайзана» бөлүү хүндүлүг аалчыларга улустуң аас чогаалын — дүрген чугааларны, чечен сөстөрнү, кожаңнарны бараалгаткан. Кызыл-Даг сумунуң ат-сурагы даш чонукчузу, салым-чаянныг хөгжүмчү В.С.Шомбул тыва кижиге аял-

ганы бойдустан, даштан, оът-сигенден безин тып үндүрүп алырын чугаалавышаан, бодунуң кылып алганы бызаанчызы-биле тыва улустуң аялгаларын ыяңгылыг чараш ойнаан.

Тыва аас чогаалының бир онзагай хевирлери болур хой тоотпаларын, өшкү чичилээрин, чаш уругну өпейлээрин Ч.Х. Байыр-оол база Ч.С.Өпей тааланчыг күүсеткен.

Ужуражылга үезинде уруг Меллисса Сакалга хоочу башкы К.С. Серен-Чимит бодунуң даарааны тыва хээлерин чеңи-чокту, а хоочун ус-шөпчү А.С. Таргын бодунуң кылган чавагаларны белекке берген.

Анай-Хаак ООРЖА
чурт-шинчилел килдизиниң эргелекчизи.

Тээли суур, Бай-Тайга кожуун

Дайын-чаага каңнаттынган...

Афган республикадан совет шериглерни үндүргенинден бээр 25 чыл оюнга тураскааткан байырлыг ужуражылга чоокта чаа Ак-Довурак хоорайның «Уругларның уран чогаадылга төвү» немелде өөредилге черинге болуп эрткен.

Улуг Ада-чуртувус ССРЭ-ниң азы Россияның чоннарының интернационалчы ат-алдарын камгалап, шериг хүлээлгезин Афганистанга эрттирген дайынчыларывысты ужуражылгаже чалаан. Аңаа Ак-Довурак хоорайның округ баштыгы болгаш Төлээлекчилер хуралының даргазы А.Ө. Куулар, кожуун чагыргазының социал хөгжүлдө килдизиниң даргазы А.А. Кара-Сал, пенсия фондунуң эргелекчизи А.С. Салчак, немелде өөредилге төвүнүн директору Г.Ч. Сарыглар болгаш уран чогаадылга төвүнүн башкылары чылыг күзээшкinner-биле маадырларны уткуп алган. Ак-Довурак хоорайда болгаш Барыын-Хемчик кожуунуң Кызыл-Мажалык суурунда чурттап, ажылдап чоруур афганчылар четкилеп келген. Ужуражылганы директор Галина Чигир-ооловна Сарыглар ажыткан. Аңаа улаштыр уран чогаадылга төвүнүн өөреникчилери афганчыларга боттарының холу-биле кылган байыр чедириниңниң чараш буклеттерни сунган. Бо хемчег өөреникчилеривистиң патриоттук кижизидилгезинге канчаар-даа аажок идиг болур дээрзи чугаажок. Афган дайынчыларның сактышкын-

нарын өөреникчилер улуг сонугал-биле дыңнаан.

Ужуражылганың эрттирикчизи Ч.М. Лопсан чонга афган дайынчыларны болгаш оларның чоок кижилерин чылыганнарга таныштырган. Олар кымнарыл дээрже: Алаш-оол Кара-Сал, Николай Сарыглар, Анатолий Монгуш, Борис Демиржаа, Байлан-оол Иргит, ам бистиң аравыста чок Шолбан (Шока) Эргек-оолдун авазы Анчимаа Делгероовна Эргек-оол база бистиң аравыста чок Станислав Кужугеттин өөнүң ишти Галина Хүргүл-ооловна Кужугет, олар шупту Ак-Довурак хоорайда ажылдап, чурттап чоруурлар. Андрей Монгуш, Вячеслав Сарыг-оолович эжишчилер Барыын-Хемчик кожуунуң Кызыл-Мажалык суурунда.

Афганчыларның орден, медальдарын хөрээнде каданьпкан шериг хептерлиг келгени чонну магадаткан. Чалаткан аалчыларга өртектиг белектерден аңгыда, «Фронтучу паектарны» берген. Афган шериглеривистиң оттуг чылдарының оожургаанындан бээр 25 чыл болган байырлыг хүнү-биле маадырларның ажылдап турары коллективтери тус-тузунда байыр чедирип, белектерни тывыскан.

Афганчыларның бирээзи эрткен оруктарын сактыры кайы хире аарышкылыын чугаалап: «Төрөөн чуртувуска кажан-даа дайын деп сөс дыңналбазын» — деп күзээн. Өөредилге чериниң «Дайынга бүргеткен чалыы назын» деп аттыг музейинге 25 чылдаан юбилейге тураскааткан «Тыва солдаттарның ат-алдары бол-

гаш маадырлыг чоруу» деп альбомну афганчылар белекке берген.

Бо хүннерде бистиң афганчыларывысты таныштырарга мындыг: Алаш-оол Кара-Сал — кожуунуң төп эмнелгезинде рентгенолог эмчи, Николай Сарыглар Ак-Довурак хоорайның немелде өөредилге черинде ажылдап чоруур, Анатолий Монгуш — хоорайның санитар-эпидемиологтук албанының эмчизи, Борис Демиржаа — хуу ажыл-агыйлыг кадарчы, Сергей Бадыраевич — кожуунуң төп эмнелгезиниң «дүрген дуза» салбырында чолаачы, Вячеслав Сарыг-оолович — база хуу ажыл-агыйлыг кадарчы.

Афган солдаттарывыс-биле шайлап, ойнап-хөглөп хөөрежир дээш хүннүн эрткени билдинмейн барган. Өөреникчилер болгаш башкылар хүндүлүг аалчыларына өөрүп четтиргенин илередип, бүгүлө чүүлдерге экини күзээн.

Немелде өөредилге чериниң «Интернационалчы дайынчы» аттыг клувунга кожуундан болгаш хоорайдан өөреникчилер бо-ла келирлер. Чамдыкта республика чергелиг делгелгелер болу бээрже аалчыларывыс Тываның бүгү кожууннарындан чедип келири канчаар-даа аажок өөрүнчүг. Хүндүлүг афган дайынчылар! Клуувусту ам-даа байыдып, боттарыңарның болгаш дайынчы эштеринер дугайында материалдарыңарны эккеп турарыңарны силерден дилеп тур бис!

Чойганмаа ЛОПСАН,
организатор башкы.

Спортчу студентилер

Апрель 1-5 хүннеринде Чита хоорайга Сибирьниң бирги чери дээш аныктар аразында бокс маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа Сибирьниң 11 ажыг хоорайындан чүс хире киржикчилер командалар киришкен. Тываның күрүне университетиниң күш-культура факультетиниң 1, 2 дугаар курстарының студентилери: 49 килге Мөңгө Донгак, 60 килге Начын Чамбалдоо, тренерлери Борис Донгак, Илья Шивит-Хуурактың удуртулгазы-биле киржип чорааннар. Спорт мастеринге кандидат 19 харлыг Мөңгө Донгак сан талазы-биле арыг тиелелгени Антон Кутузовту (Алтай край) ашкаш, чартык түңнел оюнда Бурятияның төлээзи, спорт мастери Доржоо Раднаевке тиелеткеш, 3-кү черни алган. Бо оюнга Мөңгө дең ойнап тургаш, чартыгы кылып, белден куду шанчыпканы дээш, санын казыттырган турган. Түңнел оюнга 22 харлыг арга-дуржулгалыг спорт мастери Доржоо Раднаев 1-ги черни ап, Сибирьниң чемпиону атты чаалап алган.

Спорт мастери Начын Чамбалдоонун оюну солун болган. Бир дугаар ужуражылгазында Андрей Данковту (Красноярск) арыг ойнааш, тиелелгени алган. Чартык түңнел оюнда бирги раундуда спорт мастери Иван Писаревке (Алтай край) сан талазы-биле ойнадыпкан турган. Ийги раундуда Начын санын дедир эгидип аар аргалыг болган. Үшкү шийтпирлиг оюнда бистиң спортчу студентивис тиелелгеже чүткүлдүүн көргүзүп, чараш халдаашкыннары-биле түңнел оюнче үнөр аргалыг болган. Төнчү түңнел оюнда

спорт мастери Хаджи Эргешту (Новосибирск) үш раунд арыг уткаш, Сибирьниң чемпиону атка төлөптиг болган. Аңаа онзалап демдеглээр болза, Новосибирскиде өөдөнип турар Эрзинниң төлээзи Артыш Соян биле Мөңгө Са Красноярскиден Лопсан Донгак олар бо маргылдаага боттарының күжүн шенеп, чартык чер-чурттугларына деткимче берип, бот-боттарынга дузалып, арга-сүмезин кадып, тирелгеге үлүг-хуузу киригенине чоргаарланмас аргажок.

Бо студентилер удавас май айда Екатеринбург хоорайга Сибирьниң студентилер аразында болуп маргылдаага Тываның адын камгалап киржип. Оларның удуртукчузу, тренер, күш-культура кафедрасының эргелекчизи, педагогика эртемнениң кандидаты Илья Кимович Шивит-Хуурак бо оолдарны улуг бүзүрел-биле шыңгалып белеткеп турар. Илья Кимовичиниң онзалап демдеглеп турары-биле алырга, Начын Чамбалдоо Мөңгө январь айда Красноярск крайының Абазинкага Россияның аныктар чыынды командалыгының белеткелинге киришкени улуг чоргаарал болган. Ол чыыш бо оолдарның келер үезинге, спортчу мергежиллик эки салдар чедирип, улуг деткимче, карак ажыткан деп болуптур.

Спортчу оолдарның маргылдааже айттаныптарына улуг деткимчени көргүскен ТКУ-нун администрациязынга, ректор О.М. Хомушуга, деканнарыга база башкыларына өөрүп четтиргенин илередип турлар.

Айдар КУУЛАР

Байыр чедиришкиннери

Бистин ынак угбавыс, кырган-ававыс **Бил-Билзеновна КАЖИН** апрель 23-те 76 харлаан. Ол болза Каа-Хем кожуунун Бурен-Хем сумуунун ясли-садында үр чылдарда эмгектешкен, ам Кызылдың хоочуннар бажы-хүндүлүг дыштанылгада. Угбавыска аас-кежикти, каң дег кадыкшылды күзеп, ба-

Каа-Хемниң Бурен-Хем

йыр чедирдивис.

Херелденген аас-кежикти,
Каң дег кадыкшылды, өөрүшкүнү күзедивис!
Эки бодаан бодалдарың
Эртенги хүн хаязы дег чараш чорзун!
Бедик даглар баштарыңа барып деггеш,
Бодун сенче эгли берип чылдып чорзун!

сумуунда Салчактардан база хоочуннар бажыңың чурттакчыларыңдан.

Току кожуунда күш-ажыл болгаш социал-поли-тика эргелелин удуртукчулап ажилдап чоруур бистин кернивис **Мария Викторовна ЮСКА** өртүтүнгөн хүнүн таварыштыр байыр чедирби-лан, дараазында одуругларны бараалгаттывыс: Часкы бо хүн кайгамчыктыг хөглүг болзун, Каткы-хөгден, чечектерден байлак болзун. Төрелдерин, ажы-төлүн, алган эжиң Дөгерези аас-кежиин күзээр болзун.

Өөр-өнер ажы-төлдүг чурттап чор сен.
Өгбе чедир чурттаарыңны күзеп ор бис!
Өөрүшкү, чедишкенин күзевишаан,
Өртемчейиниң өңгүр чечээн сунуп ор бис.
Амыдырал-чуртталганың узун оруу ажык чорзун,
Сүт дег аккыр сеткилицер сүлдөңериниң бедии болзун!

Хүндүткел-биле бээ, кунчуу Юс Чөкпек-ович, Ангыр Доржуевна МОНГУШТАР.

Чөөн-Хемчик кожуунун Чыргакы сумуунда чурттап чоруур улуг угбавыс **Александра Дамбаадановна МОНГУШ** 70 харлаан. Ол — 11 дуңмаларының хүндүлүг угбазы, 9 ажы-төлүнүн ынак авазы, хой санныг уйнуктарының кырган-авазы. Угбавыс — бистин улуг сүмелекчивис, чоргааралывыс.

«Чону — чоорган, хойу — хойлең» чоннуң сөзү,
Чонзурааны торел чонуң кайгал ханмас.
Үнгөн-кирген чонуңга сен хүндүлүг сен,
Үндүр үдээр, кири чалаар буянның сен,
Чагып-сурсаан сөстериңни дыңнап чорааш,
Чандыр баспайн дуңмаларың эки чор бис,
Буян чолдуг угбавыска йорээл кылдыр
Узун назын, кадыкшылды күзедивис.

Хүндүткел-биле авазы Клара Оолакаевна, дуңмалары, уруглары.

Бистин эргим дуңмавыс, акывыс, ачавыс **Шолбан (Красс) Дамбааданович ДОНГАК** апрель 16-да 45 харлаан. Ол Чөөн-Хемчик кожуунун Чыргакы суурда ажилдап-чурттап чоруур.

Ада-өгбе угун салгаан ачылыг-ла дуңмавыс сен, акывыс сен.
Аал кодан малы долган, ажилгыр-даа, чүреккир-даа,
Ада салгаар Баассан оглуң, ие салгаар Идгелиң
Ажы-тол дээш, амыдырал, ажыл-иш дээш
Дыдырарган сарыг бажың хыраалаксап,
Дөртөн беш хар четкени-даа билдинмеди,
Аас-кежик, өөрүшкү, кадыкшылды
Төрелдерин дөгеревиң күзеп тур бис!

Авазы, акылары, угбалары, өөнүң ишти, уругларыңдан.

ЧАДААНА ХООРАЙНЫҢ КОМАРОВ КУДУМЧУЗУНДА

(Гортоп чоогунда) 1 дугаар бажыңның 1-ги квартиразында **АНГОР** өшкү дүгүн улуг өрте-к-биле чондан база хуу ажыл-агыйлардан дугур-кууга езуугаар туда акша-биле садып ал турар. Дугаар дузун база садып турар.

Харылзажыр телефону: 8-923-268-8258.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Ие (өг-бүлениң) капиталының акша-аренгизин бажың тударыңа, бажың (чурт-тар дача) садып алырыңа ажыглаары-биле ээлини бээр.

Тел. 8923-389-70-57, 8923-543-05-47.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Уругларның ИЖИН-БААР эмчизиңиз **астроэтеролог** хүлээн алышкышы

Кызыл хоорай, Каа-Хем кудумчузу, 2 (парк ду-нда).

Баш удур бижидер телефону:

8-923-55-99-365.

Эмнээшкн таарышпайн барып болур, эмчи-би-сүмележир херек.

Лицензия № ЛО -17-01-000184, 2013 чылдың ноябрь 22-де Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызы тывыскаан.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Чөөн Сибириңиң күрүнениң культура болгаш уран чүүл академиязының болгаш А.Б.Чыргал-оол аттыг уран чүүл училищезиниң доозукчузу, улустуң ырыларының күүседикчизи, уруувус **Долчаңмаа Сарыгларовна ДЕЛГЕРНИҢ** чырык адынга тураскааткан 18-35 харлыг улустуң ырыларының бот-тывынгыр күүседикчилериниң аразыңа болур «Хөлчүктүгүнүң аялгалары» деп ыры мөөрейинче чаладывыс.

Программада:

09.00 ш. — Мөөрейниң аалчыларын, киржикчи-лерин бүрүткээри

11.00-13.00 ш. — Улустуң ырыларыңа мөөрей.

13.00-14.00 ш. — Дүштөңиң чөм.

14.30 ш. — Мөөрейниң уланчызы, Шаңналдар, түңнелдер.

Болур чери: Бора-Тайга суур, «Ондар Маржы-мал» аттыг уран чүүл төвүңге 2014 чылдың май 10-да 10.00 шакта болур.

Оргкомитет.

КлиматСервис

Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу 54
Т: 8(394-22) 5-29-85, 8-923-261-7070

Садып турар, эштеп тургузар, арыглап септеп бээр.

- Агаарны арыглап сериндидир кондиционерлер.
- Хат-салгынын сериндидикчи - вентиляторлар.
- Агаар сериндидир херекселдер
- Агаарны арыглаар херекселдер
- Сут чылдыр херекселдер
- Бажыңга болгаш үлөптүрге ажыглаар вентиляция
- Чылыдыкчы - каминер
- Чылыг бээр херекселдер.



Төлевирлиг үндезинге парлаан.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАЛГА

«Тываавототранстың» өөредилге-курс комбинадының автошколазы дараазында мергежилдерге өөредир-биле чыылданы доктаамал чорудуп турар:

«А», «В», «С», «ВС», «Д», «ВЕ», «СЕ» категорияның чолаачылары;

- айыылдыг чүк соортур чолаачыларны (ДОПОГШ);
- пассажирлер аргыштарының орук-шимчээшкн дүрүмүнүн талазы-биле техминимум;

- бүгү хевирниң чолаачыларының стажировказы;
- удуртукчуларга болгаш өрттүң айыыл чок чоруу дээш хары-салгалыг кижилерге ыяап дужаар өрт-техниктиг минимум талазы-биле кыска хуусаалыг курстар.

Төлевирни үзүктөп болур, кичээлдерниң графиги өскерлип турар, өөренип турар кижилерге тус-тус хамаарылга.

Айтырыг тургузар телефон: (39422) 2-71-37; 2-90-09.

Полевая кудумчузу, 120.

Долганаң, келиңер, оорениңер, бедик мергежилди чедип ап, оруктарың ээлерин болуңар!

№1281 лицензияны 2011 чылдың 06.14-те ТР-де Өөредилге хайгааралының албаны тывыскаан.

САДЫГ КОМПАНИЯЗЫ СИБАЛЪЯНС

Аднаарда, балыктаарда кедер
ТУСКАЙ хептер, идиктер.
Камуфляж идик-хеп.
Бажыңга кедер, агаарлаарда
кедер резин идиктер,
кроссовкалар.

Телефон 8-983-278-62-36

Өртээ чиик. Мөөңнеп, үүрмектеп садып турар.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

МЕБЕЛЬНЫЙ СТОК ЦЕНТР

чаа эт-септи 1000
рубльге садып турар: стол-дар, прихожаялар, стеллаж-тар, ТВ тумбалар база өске-даа чүүлдер бар.

Тел. 8-903-077-74-74.

Черногорск хоорайның
Советская кудумчузу 0155.

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Хүреш маргылдаазынче чалап тур



2014 чылдың май
2-де 12.00 шакта
Чаян **ДОНГАК**ТЫҢ
чырыктылыг адынга
тураскааткан 18 хар
чедир аныак мөгелер
аразынга тыва хүрешке
республика чергелиг
маргылдаа Чадаана
хоорайның стадионун-
га болурун дыңнатпы-
шаан, мөгелерни чала-
дывыс.

Деткичилерге харылзажыр телефон —
8-923-543-99-42. Майя Дакар-ооловна Донгак.

Садып алыкчыларның кичээңгейинге!

Тудугуң кол материалдарының
садыы ажыттыңаң!!!



САДЫГ ЧЕТКИЗИ

- чылыглаар чүүлдер
- сугдан камгалаар херекселдер
- бажыңның кырын,
лаштын каастаар чүүлдер
- тудуг холуксаалары
- дунгаалап кааңаар монтаж херекселдери

«Тываавототранстың» өөредилге-курс комбинадының автошколазы дараазында мергежилдерге өөредир-биле чыылданы доктаамал чорудуп турар:

- Сантехника
- Одалга чылыын, суг дамчыдар херекселдер
- Суугулар, котелдар

Кызыл хоорай, Калинин 122 «а»

Фрактап баазасы 5-22-46

Төлевирлиг үндезинге парлаан.



СТРОИТЕЛЬНЫЙ АЛЬЯНС
ASIA-SIBERIA
ЧЫЛГЫНҮНДӨРӨЗНИҢ АРГАЛАРЫ

Чаа соңгалар салдырып алыр
дээш «Азия Сибирь» компанияже
долгаан мен. Оон улус келген
дараан соңгаларымны садып бер-
дилер, мээд сеткилимге аажок
таарышкан. Шынарлыг, магалыг
ары! Багай сөс тышпас мен.
«Азия Сибирь»
бүгү эш-өөрүмге болгаш тавыыр
кежилеримге сүмелээр мен.

Росина Намачыган - «Азия Сибирь» компанияның
ачы-дузазын алган хамааты

2-24-51
8 908 325 07 60

ДЕП ТЕЛЕФОННАРЖЕ
ДОЛГАПКАШ, БИЛИП АЛЫҢАР

СОҢГАЛАР, БАЛКОНЫЛАР ЭЖИКТЕР
УЛЕТПҮР АЛПИНИЗМИ ФАСАЛТАР
ГАЗБЕТОН

Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 6
www.asia-siberia.ru

Төлевирлиг үндезинге парлаан.

Орлан Үндүн-оолович САТ



Бистиң хүндүлүг огулус, төрзөн суурунун чоргааралы, Чоон-Хемчик кожунун болгаш Тыва Республиканың хүндүлүг тренер башкызы, өөнүң иштинин ынак эжи, чеди ажы-төлүнүн эргим ачазы, кады төрзөннериниң хей-

мер дуңмазы, чаңгыс чер-чурттугларының чоргааралы, аныяк-өскөнниң дагдыныкчызы, деткичкизи Орлан Үндүн-оолович САТ 2014 чылдың март 21-де чырык өртемчеден, ажы-төлүндөн, чоок кижилеринден хенертен чарлып чоруткан.

Орлан Үндүн-оолович Сат 1967 чылдың январь 16-да Чоон-Хемчик кожунун Чыргакы суурга Үндүн-оол Хирбээевич биле Шончалай Очуровна Саттарның өг-бүлөсүнө 4 угбазының, 3 акызының хеймери бооп төрүттүнгөн.

Төрзөн сууру Чыргакыга үе-череги, эш-өөрүбиле бодунун чаш чылдарын аас-кежиктиг ойнап, хөгөп өскөн. 1973 чылдың сентябрь 1-де Чыргакы сес чыл школазының белеткел класынга өөренип киргеш, 1982 чылда дооскаш, улаштыр Чыраа-Бажы ортумак школазынга өөренип кирген, 1985 чылда Чыраа-Бажы ортумак школазының 10-гу класын чедишкенин дооскан.

Школачы чылдарында эрес-шоваазы-биле спортка хандыкшылдыын көргүзүп, өөреникчилер ортузунга спортчу маргылдааларга: лыжага, хоккейге, волейболга, тыва болгаш хостуг хүрешке шаңналдыг черлерни ап, школазының адын бедик тудуп чораан.

Орлан Үндүн-оолович күш-ажылчы базымын 1985 чылдың чеди айдан эгелеп Чыраа-Бажы совхозтун Чыргакы салбырынга чүдүрүкчү болуп ажилдап эгелзэн. Ол-ла чылын төрзөн чуртун камгалаары-биле шериг албанынче айттангаш, Москва облазынга шериг албан-хүлээлгезин чедишкенин эрттирип, шериг албанының "Улуг сержантызы" эргезин алган, 1987 чылда төрзөн суурунга "сержант" эргелиг ээп чанып кээп, ада-незиниң, чонунун чоргааралы болган. 1987 чылдан эгелеп Чыргакы кадыкшылга школазынга күш-культура башкызы болуп, кады багай уругларның кадыкшылын быжыктырып ажилдап эгелзэн. 1989 чылдың сентябрь айда Чыргакы ортумак школазында чаа ажиткан спортзалга харысалгалыг күш-культура башкызы кылдыр хүлээп алырга, коллективиниң көргүскен идегелин Орлан Үндүн-оолович шынзыдып, чуртталгазының сөөлгү хуннеринге чедир ажылынга бердинип, ак сеткилдиг ажилдаан.

Орлан Үндүн-оолович Чыргакы ортумак школазынга ажилдап чораан чылдарында бурунгаар көрүштүү-биле база өөреникчилерниң келир үеде спортка салым-чааныг, төлөптиг өөреникчилер барын эскерип көргөш, 1992 чылда Чоон-Хемчик кожунун өөредилге килдизинге сүмезин кирип тургаш, 1993 чылда кожун элээди уругларның спорт школазының салбырын Чыргакы ортумак школазының баазыныга тургускан. Тыва болгаш хостуг хүрешке тренер башкы ажилды хүлээнип алгаш, чаа секцияларны ажыдып, ооң материал-техниктиг баазыын быжыглаары-биле өөредилге ямызынга, Улуг Хуралдың депутаттарына кирип тургаш, хүреш секциязынга, спортзалга, күш-культура кичээлдеринге херек дериг-херекселдерни кызымаа-биле эккеп, аныяк-өскөнниң күш-дамыр сайзырадырынга таарымчалыг аргаларны тургускан.

Ол бурунгаар көрүштүү-биле бот-өөредилге-биле өөренимшаан, күш-культура башкылаашкыны, хүреш секциязы эрттирери-биле кызыгаарланмай, школага ОБЖ кичээлдерин эрттирип, өөреникчилерни шериг чурумунга өөредип, патриотчу кижизидилгени база чорудуп турган.

Орлан Үндүн-оолович кызымаан, сагынгыртывынгырын, чогадыкчы ажил-ижиниң түңнелин ооң кижизидип өстүргөн өөреникчилери шынзыдып, сумунун, кожунун, республиканың тергин мөгелери болурундан аңгыда, Россияның, Европаның чемпионнары болганы бадыткап турар. Оларның чижээнге, Европаның үш дакпыр чемпиону, Россияның сумо хүрешке чемпиону, Тыва Республиканың хостуг болгаш тыва хүрешке каш дакпыр чемпиону Күзечи Кууларны, республиканың шыырак мөгелериниң бирээзи, Тыва Республиканың "Наадым" байырлалдарында, хүреш маргылдааларында каш дакпыр чемпионнаан, Россияның хостуг хүрешке чемпиону, спорт мастери, чээни Шолбан Монгуш.

Башкывыстың болгаш төрзөн суурунун чоргааралы, Россияның спорт мастери, хостуг хүрешке спорт мастери, каш дакпыр чемпион мөге кызывыс Чойгаана Монгушту чугаалаарга-ла, хүндүлүг тренеривис Орлан Үндүн-ооловичиниң ажил-ижиниң түңнели көстүп, улуг хүндүткел бооп турар.

Башкывыстың ажил-ижин Тываның Чазаа, өөредилге ямызы, Тыва Республиканың Хүреш Федерациязы үнелеп, хөй санныг хүндүлел бижиктерни тывыскан. Чоон-Хемчик кожун чагыргазының, Төлээлекчилер хуралының, өөредилге килдизиниң хөй санныг хүндүлел бижиктериниң эдилекчизи болганы, хүндүлүг тренер атка төлөптиг болганы, Тыва Республиканың Чазааның "Күш-культураның тергини" деп хөрек демдзэн тывысканы, республиканың Хүреш федерациязының Тыва хүрешти чон аразынга сайзырадырынга болгаш аныяк мөгелерни белеткээринге чедишкенин дээш бергени 1-ги чергениң диплому, Тыва Республикага тыва хостуг хүреш федерациязын тургусканындан бээр 50 чыл оюн таварыштыр Тываның Чазааның хүндүлел бижии ооң ак сеткилдиг ажил-ижиниң, чонунун ажы-төлүн кадык амыдыралга, төлөптиг кижилер кылдыр кижизидип чораан белен эвес ажылының түңнелин херечизи.

Орлан Үндүн-оолович кады ажилдап чораан эш-өөрүнүн кожунун уругларның спорт школа, Чыргакы ортумак школазының коллективтериниң сагынгыртывынгыр, оюн-баштак, дузааргак, экиргек, онзагай аажы-чаңныг коллегазы чораан. Орлан Үндүн-оолович САТ 1989 чылда Валентина Назын-ооловна-биле өг-бүлө тудуп, амыдыралдың өшпес одун кыпсып, чуртталганың аас-кежиктиг таваан салып, төрзөн суурунун улуг, буянныг, хөй ажы-төлдүг төлөптиг болгаш үлегерлиг өг-бүлениң баштыңы чораан.

Назы четпээн 3 оглунун, 4 кызының ынак ачазы, өөнүң ишти Валентина Назын-ооловнаның бүзүрелдиг, быжыг чөлөнгижи, кады төрзөннериниң бүзүрелдиг хеймер дуңмазы, катааттары, кат-иелериниң хүндүлүг улуг күдээзи, чуржааттарының ынак честези, төрел чонунун чоргааралы чораан. Орлан Үндүн-оолович төрзөннериниң, төрел чонунун, ажы-төлүнүн, өөнүң иштинин, эш-өөрүнүн, кады ажилдап чораан эштериниң, өөреникчилериниң, мөгелериниң сагыш сеткилинге чырып чоруур сылдызы, чырыткызы болуп, кезээ мөңгөде чүректеривиске артар.

Чаңгыс чер-чурттугларындан.

Отчурчап шүүлген

«Сүбедей» спорт комплекзинге кожун чагыргалары республика деңгелдиг хүрештерни ээлчеп эрттирери чаңыл апарган. Бо удаада Чаа-Хол кожунга ол харысалга онаашкан.

«Тываның 5 чылы» аттыг стадионга арыг агаарга хүрештиң чайгы ажыдышкынын кылдырып, апрель 19-та организастал, көшкүн чоннарның ыдык чаңчылын барымдаалап, 85 кг чедир деңгелиг 98 мөгеннн хүрежи-биле эгелзэн.

Стадион долу чыгыы олурупкан хүреш мөгейкчилери, аарыкчыларның алгы-кыйгызының, динмиттиг адыш часкаашкыннарынга хей-аът кирген ачыр-дачыр тудушкан чидиг демиселдин түңнелинде арткан дөрт мөгеден, Айдың Сериң Айдың Түңү, Күзечи Куулар Валерий Ондарны октаан. Сөөлгү салыгга Айдың Сериң Күзечи Кууларны октааш, шүүлген. Күзечи Куулар үжүүр былаашкан.

Мөгелерге шаңнал тывысканының соонда, улуг хүрешке ниити белеткел чоруп турда, Чаа-Хол кожун деңгелдиг хүрештерге каш удаа шүглүп чораан, спорттун бо хевирин сайзырадырынга кириген ачы-хавыязы дээш Чаа-Хол кожунун «Начын мөге» бедик атты Андрей Кененге (пенсияда), Леонид Бавууга (сай-

гарлыкчы), Анатолий Тул (Шаңчы сумузуңуң даргазы) Сергей Ондарга (кожун дзының оралакчызы) байы байдалга тывыскан.

Улуг хүрешке шупту 95 хүрешкен. Чидиг демисел со дараазында дөрт мөге ар Айдың Отчурчап Алексей гушту октаан, Амир Ховалыг Демир Монгушту октаан. Се салыг хончулажыр хүрешке кеш, улаштыр база узам бээрге, халта чажырган акажыктар төлгези Амир Улыгта таваржып дүшсе-даа, дуржулгазының бедиин көрү Айдың Отчурчап октап, шүүнгөн.

Өвүр кожунун «Сүбе» спорт комплекзинге эрти хүрежинге Айдың тиелзэн тур ам улаштыр шүглүп турары Ынчангаш «Начын» мөге Ай Отчурчапка «Наадым-2014» «Арзылаң» мөге ат алырын Хөл кожунунун чону йөрээге

Дараазында эстафетаны ырын-Хемчик кожун база Довурак хоорай чагыргалары даргаларына дамчыткан, соок дүжери билек, октябрь төнчүледи хүреш маргылдаа эрттирер.

Дегүт ДЕМЧ
Чаа-Хөл кож

Шупту

чаагайжыдылгаже!

Чаңыл аайы-биле апрельде чаагайжыдылга болгаш хоорайның санитарлыг арыглаашкын айы эгелзэн. Бо чылын час эрте дүжүп келгени-биле хар дүрген эрзэн, кудумчуларда болгаш бажыңнар чанында боктар, ажи-лалдан үнген дериг-херекселдер, кадыг артынчылар, аш-чем савалары, ходуйгулаан шилдер дээш, оон-даа өске чүүлдерниң көскүзү аажок апарган.

Бо хамык чутту өй-шаанда арыглаары-биле хоорайның мэриясы среда, пятница санында ла субботникти найысылалывыс кудумчуларынга организастал эгелзэн. Хоорайны аштап-арыглаарынче бүдүрүлгелер болгаш организацияларның ажилчыннары, студентилер, өөреникчилер хаара туттунган. Эрткен субботникке 3 хире муң кижии киришкен, 81 машина-техника ажыглаттыг аныяк хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткзэн. Херечилердин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлааттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтыгынган саннары болгаш өске-даа фактыларын дүннөдүлгө дээш авторлар боттары харыылаар.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа ямызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Ниитилел-политиктиг килдиз—2-17-91, 2-17-05. Экономика килдизи — 2-40-77. Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Очулга килдизи — 2-03-87. Реклама, чарлал килдизи — 2-03-90, сот.тел.: 8-923-264-22-22. Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама. Тираж 7974. Чагыр 48. Номерни парлаггаже дузагааны: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.